

N:o 27.

SVENSKA
FORNMINNESFÖRENINGENS
TIDSKRIFT.

NIONDE BANDET.

3:e häftet.

INNEHÅLL:

	Sid.
MONTELIUS, OSCAR, Den nordiska jernålderns kronologi. II. Med 71 fig.	215.
VIGSTRÖM, EVA (AVE), Två blad ur folkets dolda kun- skap	275.
NORDLANDER, JOHAN, Några norrländska ortnamns ety- mologi	298.
BRATE, E., De nya nordiska runverken	319.
Svenska Fornminnesföreningens styrelse och ledamöter den 1 mars 1896	337.

De nya nordiska runverken.

Af

E. Brate.

Det på 1600-talet vaknade intresset för studium af runinskrifter drefs till stor del af förhoppningar om historiska upplysningar ur dessa ålderdomliga urkunder, och som bekant vunno också den tidens lärde ur dem märkliga historiska resultat. Följande tider hafva så småningom insett det förhastade i dessa vidtgående slutsatser, och runinskrifterna hafva numera mindre ett historiskt än ett språkligt värde. Att dock äfven i våra dagar rätt märkliga historiska upplysningar kunna aflockas mången runinskrift, skall den följande redogörelsen för hvad hittills utkommit af de nya nordiska runverken, ådagalägga, om ock dessa resultat blott äro att betrakta som en värdefull biprodukt vid det arbete, som utförts för språkvetenskapliga syften.

Vår tid har ock i ett annat afseende hunnit utöfver ståndpunkten under runforskningens barndom, nämligen i sin fordran på pålitligt undersökta inskrifter som villkor för dragande af slutsatser. Insikten om det bristfälliga i föregående undersökningar och tillkomsten af nya fynd har föranledt, att just under de sista tjugu åren förnyade undersökningar företagits, i medvetet syfte att bättra hvad som fordom brast i detta afseende. Undersökningen af Danmarks och Norges runinskrifter är redan afslutad, undersökningen af Sveriges vida talrikare inskrifter åtminstone bragt ett godt stycke på väg. Af det svenska runverket har ännu ingenting offentliggjorts, för hvad som utkommit af det danska och norska skall här nedan en redogörelse lämnas.

I afsikt att för dateringen af de inskrifter, som icke innehålla någon tidsuppgift, vinna fasta stödjepunkter har det danska runverkets utgifvare, prof. L. Wimmer i Köpenhamn, först offentliggjort

de historiska inskrifterna, hvilkas tid är bestämd genom deras sammanhang med historiska förhållanden. Titeln på den våren 1895 utkomna delen är De danske Runemindesmærker. I. De historiske Runemindesmærker. Visserligen upplysas af dessa runurkunder närmast Danmarks äldsta historia, men med den lifliga beröring, som i alla tider ägt rum mellan de nordiska folken, vinnas snart sagdt lika rikliga upplysningar äfven rörande vår egen fornhistoria. Dessa inskrifter äro väl ordkarga, men professor Wimmer har förstått att genom deras sammanställande med andra källors uppgifter aftvinga dem ett oväntadt fylligt vittnesbörd om deras samtid.

Det är en jämförelsevis lång tid, som de danska historiska runurkunderna omfatta, i det den äldsta af dessa runstenar härrör från åren 935—940 och den yngsta från omkring år 1250, men deras hufvudmassa tillhör de äldsta 70 åren af denna period, den tid, som bäst tarfvar belysning. Hela antalet historiska runinskrifter i Danmark utgör 18. Till Danmark räknas i detta sammanhang äfven Skåne, som under runstenstiden hörde till Danmark, och Slesvig, som förlorats i våra dagar.

Den äldsta af de historiska runinskrifterna är den mindre stenen vid Jællinge, D(anske) R(unemindesmærker) 1, med inskriften: (A) : kurmR : kunukR : || : karpi : kubl : þusi : || : aft : þurui : kunu || (B) : sina : tanmarkar : but :, hvilken af prof. Wimmer öfversättes: »Gorm konge gjorde dette mindesmærke efter Tyre sin kone, Danmarks bod (frelse)». Med || åtskiljas här inskriftens rader, A är framsidan, B baksidan af stenen. I denna inskrift talar således ingen mindre än Gorm den gamle, som förenade landets olika delar till ett rike, och redan han nämner Tyra Danebod, sin drottning, med det hedersnamn, som återställelsen af Danevirkes befästning förvärfvade henne och som fortlefvat i häfderna. Inskriften visar vidare, att Gorm öfverlefde Tyra, hvaremot Saxo berättar, hurusom Tyra bibragte Gorm underrättelsen om hans älsklingsons död och därigenom påskyndade hans egen. Samma konungapar nämnes på den större stenen vid Jællinge, D. R. 2 med inskriften: (A) : haraltr : kunukR : þap : kaurua || kubl : þausi : aft : kurm fa þur sin || auk aft : þaurui : muþur : sina : sa || haraltr : ias : saR . uan . tanmaurk || (B) ala . auk . nuruiak || (C) . auk . tani [.] karpi [.] kristna »Harald konge bad (bød) gøre dette mindesmærke efter Gorm sin fader og efter Tyre sin moder, den Harald, som vandt sig al Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne».

A, B, C, beteckna de tre sidor af stenen, på hvilka inskriften är fördelad. Här angifver Harald blåtand de märkligaste händelserna under sin regering, att han lade hela Danmark under sitt välde, kufvade Norge och gjorde danskarne kristna. Sitt nit om kristendomen har Harald ytterligare betygat å detta minnesmärke genom att pryda sidan C med den korsfästes bild. Norge vann Harald, då han förhjälpste Hakon jarl till välde, men denne sökte och lyckades göra sig oafhändig; Wimmer antager ock, att Harald velat uttrycka en gradskillnad i sitt herravälde, då han säger, att han vann hela Danmark, men icke upprepar detta hela framför Norge.

Af hvilka fiender Harald vann hela Danmark förtälja oss DR 3 och 4 de båda stenarne från Vedelspang i Slesvig. DR 3 har inskriften: $\text{asfripr} : \text{karpi} : \text{kumbl} | \text{paun} \parallel \text{aft} : \text{siktriku} : \parallel \text{sun}$ [:] (s)in : $\text{aui} : \text{knubu}$ »Asfrid gjorde dette mindesmärke efter Sigtrygg, sin sön, på Gnupas vi (viude gravplads)» och DR 4: $\text{ui} : \text{asfripr} : \text{karpi} \parallel \text{kubl} : \text{pausi} : \text{tutir} : \text{upinka} \parallel \text{rs} : \text{aft} : \text{sikt-riuk} : \text{k} \parallel \text{unuk} : \text{sun} : \text{sin} : \parallel \text{auk} : \text{knubu} : .$ »Vi-Asfrid gjorde dette mindesmärke, Odinkars datter, efter Sigtrygg konge, sin og Gnupas sön». Dessa båda inskrifter hafva väsentligen samma innehåll, men de förete åtskilliga skiljaktigheter i run- och språkformer, och dessa skiljaktigheter tyda på, att den förra är ristad af en svensk, den senare af en dansk. Detta egendomliga förhållande förklaras nöjaktigt genom de historiska förhållanden, om hvilka andra källor gifva utförligare upplysningar, hvilka upplysningar åter bestyrkas och delvis beriktigas genom dessa inskrifters vittnesbörd. Af dessa källor framgår nämligen, att Hedeby, som staden Slesvig förr hette, och dess omnejd i början af 900-talet eröfrades af en svensk vikingahöfding vid namn Olaf, hvilken efterträddes af sin son Gnupa, förmäld med en dotter till den mäktige jarlen Odinkar. Först inskrifterna säga oss, att Gnupas gemål hette Asfrid. Den tyske konungen Henrik I företog år 934 ett tåg mot »danerna»; detta tåg gällde i själfva verket dessa svenska inkräktare af danskt land. Därvid besegrades Gnupa, blef skattskyldig och tvangs att låta döpa sig. Då Gnupa genom anfall på Gorms danska rike sökte ersättning för sitt nederlag mot tyskarne, besegrades han af en dansk här under konung Gorms son Harald blåtand och föll i striden. Asfrid reser honom då efter hednisk sed ett grafkummel på en invigd plats, *ui*, isl. *vē*, och fick därpå namnet *Vi-Asfred* samt styr jämte sin son Sigtrygg återstoden af det svenska väldet

i Slesvig. Men äfven Sigtrygg faller i strid, sannolikt dock icke mot danskarne, utan som G. Storm i (norsk) Historisk Tidsskrift 3 Række III s. 354 f. bevisat, hvilket Wimmer godkänner, mot den vestfrankiske konungen Ludvig sommaren 943. Då vill Asfrid äfven vårda sonens minne och reser på Gnupas vigda grafplats de tvenne stenarne. Af dessa talar den förres inskrift till sonens svenske landsmän, för hvilkas upplysning och medkänsla hennes och sonens blotta namn voro nog och hvilka som hedningar måste känna sig särskildt tilltalade af att stenen var rest på »Gnupas vi». Den andra inskriften däremot framhåller gentemot de danska undersåtarne och fienderna Sigtrygg som konung och henne själf som Odinkars högborna dotter.

Att en förnäm kvinna framhåller sin höga börd, finna vi ock på D. R. 5 Sønder Vissing-stenen I med inskriften: tufa | lēt | kaurua | kubl || mistiuis | tutir | uft | muþur || sina | harats | hins | kupa | kurms || sunar || kuna »Tove, Mistivis datter, Harald Gorms-søn den godes kone, lod gøre (dette) mindesmærke efter sin moder», hvilken inskrift med undantag af första raden utgör en halfstrof i fornyrdeslag. Att det är Harald blåtands drottning, från hvilken inskriften härrör, är uppenbart, och vi erfara sålunda för det första dennas verkliga namn, hvilket andra källor uppgifva olika, och för det andra visar faderns namn, att hon var af slavisk börd. Då fursten öfver obotriterna i Mecklenburg vid denna tid hette *Mistiwoj*, ligger det nära att antaga denne vara Harald blåtands svärfader, och detta närmande mellan furstehuset för väl hafva sin grund i behovet af sammanslutning mot den gemensamme fienden tyskarne. Haralds binamn uti inskriften »den gode» har motsvarighet blott i en enda annan källa, i andra har han ett mindre godt eftermäle. På grund af en egendomlighet i en runas bruk, hvilken finnes äfven å svenska runstenar, antager prof. Wimmer äfven för denna inskrift möjligheten af en svensk ristare.

Hänviste stenarne vid Vedelspang på fejder med en enskild svensk eröfrare af danskt land, så antydas uti inskrifterna på de skånska stenarne vid Hällestad D. R. 6—8 och Sjörup D. R. 9 samt sannolikt ock på den jutska stenen vid Års D. R. 10 strider med själfva uppsalakonungen. Det är danskarnes förbund med Styrbjörn på tåget mot Erik segersäll och deras deltagande i slaget på Fyrisvall, som gifvit upphof åt dessa inskrifter. Uttryckligen nämnes detta slag på D. R. 6 Hällestad I och på stenen vid Sjö-

rup D. R. 9. Hällestad-stenen I har inskriften: (A) : askil : sati : stin : þansi : ifti[R] || : tuka : kurms : sun : sar : hulan : || trutin : sar : flu : aigi : at : ub : || : salum (B) satu : trikar : iftir : sin : brup(r) || stin : a : biarki : stuþan : runum : þir : || (C) kurms : tuka : kiku : nistir, af hvilken större delen är på fornrydeslag: »Askel satte denne sten efter Toke Gormssön, sin hulde drot.

Han flygted ej	sten på bjæret (höjen)
ved Upsala.	'stöt' (som står fast) med runer.
Satte helte	Gorms sön Toke
efter sin broder	gik de nærmest.

Sjörup-stenens inskrift har som fullständig haft följande lydelse: [sa]ksi : sati : sti[n] (') þasi : huftir : a(s)biurn : siþ : filaga : (t)u(k)a(s) [: sun :] || sar : flu : aki : a(t) ub : sa(l)[u]m : an : ua : maþ : an : uabu : a(f)þi, äfven denna utom början på vers: »Sakse satte denne sten efter Asbjörn sin fælle, Tokes sön.

Han flygted ej
ved Upsala,
men 'vog' (kæmpede),
mens han våben havde.»

Inom [] inneslutas nu förstörda, inom () mycket skadade runor. Då den förra inskriftens Toke betecknas som drott och omgifven af kämpar, måste han hafva varit en mäktig höfding, och då namnet Gorm, som hans fader burit, är så sällsynt, är det icke något alltför vågadt antagande, att Toke varit en yngre son till Gorm den gamle, åt hvilken hans konungslige broder Harald blåtand öfverlämnat befälet öfver den danska hjälphär, som åtföljde Styrbjörn. Detta antagande vinner ytterligare styrka genom att aktgifva på, att tillägget »Gorms son» uti inskriften uppenbarligen står för att förhärliga den fallne. Men då har sannolikt motsvarande tillägg »Tokes son» å stenen vid Sjörup samma ändamål, och vi ledas till det antagandet, att Asbjörn varit en son till denne Toke, sonson till Gorm den gamle. Han har följt sin fader på krigståget, och kraftigt framhåller inskriften hans glänsande tapperhet i striden. Att Toke varit en mäktig höfding, bekräftas af de båda andra stearne vid Hällestad, af hvilka den ene, D. R. 7, har inskriften: : askautr : ristþi : stin : þansi : || [:?] iftir : airu : brpur : sin : ian : || : sar : uas : him : þiki : tuka : nu : || : skal : stata : stin : a : biarki : »Asgöt rejste denne sten efter 'Eira' sin broder; men han var Tokes hjemfælle.

Nu skal stenen
stå på 'bjærg' (höjen)»

och den andre, D. R. 8, följande lydelse: : a s b i u r n : h i m : p a k i : t u k a : s a t i : s t i n || : p a s i : i f t i r : t u k a : b r u p u r : s i n : »Asbjörn, Tokes hjemfælle, satte denne sten efter Toke sin broder». I dessa inskrifter är det ordet h i m : p i k i, h i m : p a k i, som angifver Tokes höfdingskap, ty detta ord förekommer ofta på danska runstenar för att beteckna furstars och andra högtståendes förnämsta tjänare, men ersättes i den norsk-isländska forn litteraturen med uttrycken hirdman, huskarl. Att de, hvilkas åminnelse dessa stenar bevara, äfven fallit på Fyrisvall, är sannolikt, äfven om ej uttryckligen tillkännagifvet. Af dessa inskrifter få vi alltså säkert veta, att danskarne verkligen deltog i slaget på Fyrisvall, hvaremot Knyttlingasagan låter Harald blåtand med danskarne segla hem före slaget, och vidare, att de sannolikt icke anfördes af konung Harald själf utan af hans broder Toke, hvars namn eljest ingenstädes nämnes, hvilken föll efter en tapper strid jämte sin son och många sina män. Denna Tokes ärorika död i striden framhålls måhända genom ett särskildt hedersnamn uti inskriften på den jutska stenen vid Års, D. R. 10, hvilken lyder: (A) : a s u r : s a t i : s t i n : p a n s i : a f t : u a l : t u k a : t r u t i n : || * s i n (B) * s t i n : k u a s k : h i r s i : s t a n t a : l a k i : s a r : u a l : t u k a * || * u a r p a : n a f n i. »Asser satte denne sten efter Val-Toke sin drot.

Stenen her vil
stande længe

og Val-Tokes navn
vide bære.»

Val- i Val-Toke är nämligen det samma som uti valkyrja, Valhall, bildadt af ordet *valr* »de krigere, der er udsete til at falde i kampen; de på kamppladsen liggende faldne krigere». Denna inskrift är för öfrigt af intresse på grund af sin inkrånslade poetiska ordställning, hvilken påminner om de isländska skaldernas språk, meningen fordrar, att uarþa skall stå bredvid stanta.

Huru Erik segersäll hämnades danskarnes hjälpsändning åt Styrbjörn, påminnas vi om af de runstenar, som äro uppkallade efter Hedeby D. R. 11 och Danevirke D. R. 12 och den mindre stenen i Århus D. R. 13. Hedebystenens inskrift lyder: (A) * p u r l f * r i s p i * s t i n * p a n s i * || * h i m p i g i * s u i n s * e f t i r * || e r i k * f i l a g a * s i n * i a s * u a r p || (B) : t a u p r * p a * t r e k i a r || s a t u * u m * h a i p a * b u || * i a n : h a n : u a s : s t u r i : m a t r : t r e g r * || h a r p a : k u p r *.

»Torlv, Svens hjemfælle, rejste denne sten efter Erik sin fælle, som døde, da tapre mænd belejrede Hedeby; men han var styresmand (skibsfører), en såre god mand.» Danevirke-stenens inskrift lyder: (A) : suin : kunuk_R : sati : || stin : uftir : skarpa || sin : him-
þiga : ias : uas : || : farin : uestr : ian : nu : || (B) : uarþ : tauþr :
at : hiþa : bu »Sven konge satte sten(en) efter Skarde sin hjem-
fælle, som var dragen vestpå (havde varet på Englandstog), men
nu døde ved Hedeby.» Århus-stenen är blott ett fragment, hvars
inskrift antagligen varit: [...]R : þigsla : [risþi] || [sti]n : þansi :
i(f)[t] || [i](R) : amuta : [filaga] || [sin : ia]s : ua(rp : t)u[þr] ||
[a](t) : hiþabu. »Ulv (?) 'teksle' (ett tillnamn, hvars egentliga be-
tydelse är ett slags yxa) rejste (satte) denne sten efter Amunde sin
fælle (søn), som døde ved Hedeby.» Den första inskriften talar ut-
tryckligen om en belägring af Hedeby. Då inskrifternas karakter
antyder deras samtidighet, är det säkerligen ock denna, som åsyftas
i de båda andra, och den Sven, hvars 'hjemfælle' Torlf var, är
säkerligen den konung Sven, som rest stenen öfver Skarde. Denne
konung är åter med säkerhet Sven tjuguskägg, hvars krig i Eng-
land antydes af uppgiften om, att Skarde hade farit väster ut.
Vidare känner man dels, att kort före år 1000 barbarers angrepp
på Hedeby ödelagt staden och tvungit dess biskop att fly, och dels,
att Erik segersäll begagnat Sven tjuguskäggs frånvaro i England
till anfall på Danmark. Det ligger då nära att sluta, att svenskarne
varit de barbarer, för hvilka biskopen flydde, så mycket mer som
deras fäder förr eröfrat Hedeby under Olaf, Gnupas fader, och
att Sven skyndat hem från England till sitt eget lands värn och
belägrat svenskarne i Hedeby. Belägringen förutsätter nämligen
en fiende, som velat eröfra landet; hade det varit vanliga vikingar,
som härjat Hedeby, skulle dessa säkerligen icke afbidat någon
belägring i staden utan genast dragit bort med sitt byte.

En tilldragelse, ryktbarare än någon förut nämnd, antages
åsyftad å den större stenen i Århus D. R. 14 och å stenen i Kolind
D. R. 15, nämligen det stora sjöslaget vid Svoldern år 1000, där
Olof Tryggveson led nederlag mot Sven tjuguskäggs, Olof sköt-
konungs och norske jarlen Erik Hakonsons flottor, men dessa in-
skrifter meddela inga nya historiska upplysningar. Århus-stenens
inskrift lyder: × kunulfr × auk × augutr × auk × aslacr × auk ×
rulfr × risþu || × stin × þansi × eftir × ful × felaka × sin × || × iar ×
uarþ × u[s]tr × uti × tuþr × þa × kunukar × barþusk ×. »Gunulv

og Øgøt og Aslak og Rolv rejste denne sten efter deres fælle 'Full', som døde østpå på havet (i søslaget), da kongerne kæmpede med hinanden.» Att i denna inskrift slaget vid Svolder åsyftas, synes ganska sannolikt. Kolind-stenens inskrift har ett vidare obestämdare uttryck: tusti × rispi × stin || þānsi × ift × tufa × is || uarþ : tuþr : ustr : burþu || r × sin × smiþr × āsuiþar »Toste, Asveds 'smed', rejste denne sten efter Tove sin broder, som døde østpå», men den erbjuder för öfrigt så mycken likhet med den föregående, att det blir sannolikt, att båda inskrifternas 'østpå' syftar på samma slag.

Ringa är ock den historiska betydelsen af runstenen i Sjælle, D. R. 16, hvars delvis skadade inskrift lyder: : fraystain : sati : stain : þensi : uft : || gyrd : laga : man : sin : brupur : sig || ualta : (i)an : (h)a(n) || (na) : trekia : a : || iuis : eþi : . »Frøsten satte denne sten efter Gyrd lange sin mand, Sigvaldes broder; men han de tappre mænd på Vishede.» Det historiska i denna inskrift är, att den måhända nämner Sigvalde jarl, jomsvikingarnes höfding, genom hvars svekfullhet Olof Tryggveson inleddes i sjöslaget vid Svolder. Skälen för detta antagande äro dels sällsyntheten af namnet Sigvalde, dels att detta namn brukas att framhålla den mindre ryktbare brodern, och slutligen att namnet Gyrd eljes finnes i Sigvaldes närmaste släkt, en hans son hette så. Om »Vishede» är intet känt.

Till jomsvikingarnes krets antagas ock de personer höra, som nämnas å en sten vid Nya Larsker, D. R. 17, å Bornholm med inskriften: kobu : suain : raisti : stain : pina : a(f)tir : bausa : sun : sin : tr(i)[k : kupa]n (') þan : is : tribin : uarþ : i : u(r)ostu : at : ut : la[nk]iu : kuþ : trutin : hi(a)lbi : hans : ont : auk : sata : mikial. »Kåbe-Sven rejste denne sten efter Bose sin sön, den brave mand, som blev dræbt i kampen (slaget) ved Udlænge. Gud herren hjælpe hans ånd (sjæl) og sankt Mikael.» Då inskriftens karakter visar, att den tillhör midten af 1000-talet och dess första namn påminner om jomsvikingen Sigurd kåpa, som efter slaget i Hjorungavåg drog till Danmark och öfvertog sina fädernegods på Bornholm, antager Wimmer, att Kåp-Sven är en son till denne Sigurd kåpa. Det ställe där Bose fallit, hvilket Wimmer säger icke kan uppvisas, är utan tvifvel Utlängan,¹ den sydligaste stora ön, längst österut i Blekinge skärgård, alltså ej långt ifrån Bornholm.

¹ E. Svensén, (svensk) Hist. tidskr. 1895 s. 433 f. och F. Dyrlund, Nord. tidskr. for fil. 3 række IV, 121 hafva ock funnit denna sam-

På Bornholm fortlefde seden att resa runstenar ännu länge efter denna stens resning, men upphörde i det egentliga Danmark vid midten af 1000-talet, ett förhållande, som har sin motsvarighet hos oss däri, att man på det svenska fastlandet vida tidigare upphörde att resa runstenar än på den aflägsna ön Gotland. Långt efter detta runstenstidens slut tillkom den yngsta historiska runstenen i det gamla Danmark, stenen vid Åsum i Skåne, hvars inskrift är: + krist : mario : sun : hiapi : þem : ær : kirku : þes(i) ; (ger)þo : absalon : ærki : biskup : ok : æsbiorn muli : »Kristus Marias sön hjälpe dem, som gjorde (byggde) denne kirke, ærkebiskop Absalon og Aesbjörn Mule.» Om den namnkunnige ärkebiskop Absalons gärningar finnas rikliga upplysningar, men den uppgift, som denna inskrift innehåller, finnes ingen annanstädes, om ock byggandet af en kyrka är alldeles i den nitiske Absalons anda. Inskriftens andra namn är bekant från Absalons testamente, där han bortskänker ett pansar, som Esbern mule förärat honom, och från den äldre lundska gåfvoboken, som omtalar Esbern mules enkas död, hvilken antagligen inträffat omkring 1215. Något år förut måste Esbern mule hafva dött och Absalon dog 1201. Under antagande, att en sten, hvars inskrift innehåller en sådan önskan som denna, icke kan vara rest, medan Absalon eller Esbern mule lefde, antager Wimmer, att inskriften huggits omkring 1210, men det synes kunna ifrågasättas, om detta antagande är så själfklart.

Ett helt annat intryck än det danska gör det norska runverket, Norges Indskrifter med de ældre Runer, udgivne for det Norske Historiske Kildeskriftfond ved Sophus Bugge, 1 häftet 1891, 2 häftet 1893 och 3 häftet 1895. I denna publikation behandlas blott inskrifterna med äldre runor; Norges inskrifter med yngre runor skola utgifvas i en särskild afdelning af professorerna S. Bugge och O. Rygh, och till dessa båda komma som en tredje afdelning Norges inskrifter med latinska bokstäfver. I den utkomna delen af det danska runverket hade vi att göra med inskrifter, hvars språkform väsentligen öfverensstämmer med den fornnordiska litteraturens språk, från hvilket inskrifterna sålunda kunde vinna den

manställning. Wimmer och Dyrhund antaga, att slaget hört till striden mellan Sven Estridsson och Harald hårdråde (1047—1063), Svenssen anser för sannolikare, att det ståt under Magnus den godes sista år (1043—47), då Sven Estridsson upprepade gånger med hjälp från Sverige sökte vinna danska kronan.

rikligaste belysning. Inskrifterna med äldre runor tillhöra åter en så aflägsen forntid, det urnordiska språkstadiet, att de själfva äro snart sagdt de enda återstoderna af sin tids språk. Det fornordiska litteraturspråket är långt senare till tiden, kan sålunda hafva undergått många förändringar sedan dessa urnordiska inskrifternas tid, och har äfven uppenbarligen gjort så. Litteraturspråket kastar därför vida mindre ljus öfver de urnordiska inskrifterna än öfver dem med yngre runor, hvilket gör tolkningen af de urnordiska inskrifterna till en vida vanskligare uppgift. Stöd för tolkningen äro för öfrigt jämförelse mellan de urnordiska inskrifterna själfva, med yngre runinskrifter eller främmande lands inskrifter och språklig sammanställning med gotiska, forntyska och fornengelska eller med andra språkfamiljer af den indoeuropeiska gruppen än den germanska. En gifven följd af de ökade svårigheterna vid tolkningen och de bristfälliga hjälpmedlen för den samma är, att resultatet af tolkningen äfvenledes oftare blir mindre öfvertygande än i fråga om de enklare inskrifterna med yngre runor. Och dock kunna vi vara förvissade, att ingen annan nu lefvande språkvetenskapsman skulle kunna föra tolkningen af dessa inskrifter längre än prof. Bugge, som har den hufvudsakliga äran af att dessa inskrifter blifvit tydda och riktigt uppfattade, och hvars vidunderliga kombinationsförmåga stöddes och ledes af ett långt lifs lärdom och erfarenhet. Hvad som äfven prof. Bugges metodiska tolkningsförsök lämna utan tillfredsställande tydning, kan sålunda i allmänhet betraktas som ovetbart, afsedt från möjligheten, att ett lyckligt infall eller nya fynd kunna gifva nya uppslag.

De hittills utkomna tre häftena behandla 17 norska inskrifter med äldre runor. Dessa inskrifter hafva hufvudsakligen språk-historiskt intresse, i det deras språkformer utgöra de förstadiet, hvarur litteraturens språkformer utvecklats sig.

Ett historiskt resultat har dock prof. Bugge vunnit äfven ur dessa torftiga inskrifter. De namn, som förekomma i dem, hafva sällan någon motsvarighet i de isländska sagorna eller i diplomatarernas urkunder, men väl hos de öfriga germanska fornfolken, i forntyskan och fornengelskan, och så är det äfven ofta med det öfriga ordförrådet uti de urnordiska runinskrifterna. Detta tyder på att genomgripande förändringar ägde rum i nordens mot hednadtidens slut, hvilka medförde uppkomsten af särskildt nordiska egenomligheter och verkade en större skiljaktighet från de besläktade

folkens än fallet varit förut. Själfva språket har ock varit föremål för dessa genomgripande förändringar, ty till samma tid, som medförde den förändrade namngifningen, måste ock större delen af de ändringar hänföras, genom hvilka de nordiska språken fått sitt särmerke från de andra germanska.

Utan sammanhang med inskrifterna står en annan historisk fråga, som prof. Bugge behandlar men i en särskild exkurs. Det är frågan om sammanhanget mellan Gotlands innebyggare och folkvandringarnes goter, hvilkas äldsta kända boningsplats under första århundradet efter Kristus var vid mynningen af Weichsel, alltså rakt söder om Gotland utan mellanliggande land. Gotländigarnes gamla namn var hos dem själfva *gutar*, i fsv. *gutar*, *gotar*, på isl. *gotar*, och detta namn sammanfaller till formen med de gamla goternas. Denna närhet i läge och samstämmighet i namn synes mig vara nog att uppvisa det förmodade sammanhanget, då därjämte de språkliga likheter tagas i betraktande, som föranledt att sammanföra gotiskan och nordiska språk till en östgermansk språkgrupp. Jordanes vandringssaga, att goterna på skepp kommit från *Scandza insula*, är i detta sammanhang säkerligen icke heller utan betydelse. Af hvilken art goternas förhållande till Gotland varit, därom uttalar prof. Bugge sig icke uttryckligen, men synes tänka sig, att Gotland är en gotisk koloni. Det kan måhända vara tillåtet att påpeka vissa omständigheter, som synas mig tala för en alldeles motsatt uppfattning, nämligen den, att goterna vid Weichsels mynning ursprungligen äro en koloni från Gotland. Den ena är den, att ett liknande förhållande förefinnes med ett annat östgermanskt folk, nämligen burgunderna, *burgundi* el. *burgundiones*, som ursprungligen bodde mellan Oder och Weichsel. Deras namn synes stå i nästan samma förhållande till namnet på ön Bornholm, isl. *Borgundarholmr*, som goternas till Gotland. Uti Arkiv f. nord fil. VI, 237 f. har prof. Bugge påpekat, att *-und* är ett allmänt suffix i önamn öfver hela norden och särskildt framhållit många dylika önamn från Danmark. Det ligger därför nära att antaga, att Bornholms ursprungliga namn varit ensamt *Borgund* och att det förtydligande *holmr* senare tillfogats. Om sammanhanget är otvetydigt mellan *Borgund* och *burgundiones*, *burgundi*, till hvilka latinska former isl. *borgundar* 'burgunder' förhåller sig så, som isl. *gotar* till Taciti *gothones*, så måste burgunderna hafva fått sitt namn af Bornholm men icke tvärtom och deras namn sålunda egentligen

betyda 'bornholmare'. Då Kluge, Grundriss d. germ. phil. I, 305 och i Etym. Wb. *Berg*. sammanställer germ.-lat. *burgundi(ones)* med kelt.-lat. *brigantes* eg. 'monticulæ', så måste väl rotsläktskap mellan de båda orden afses; i sina äldsta kända boningsplatser mellan Oder och Weichsel kunna åtminstone icke burgunderna fått namnet 'bergsbor'. Rotsläktskapen är helt enkelt den mellan *berg* och *borg*, hvilket senare uppenbarligen ingår i namnet *Borgundarholmr*. Uti Beitr. z. Gesch. d. deutschen Spr. u. Lit. XVII, hvilket jag först efter nedskrifvandet af denna uppsats lyckats få tillfälle att läsa, behandlar R. Much i trenne afhandlingar de urgermanska folkens utbredning och deras namns härledning, hvilket ämne till en del ock nyligen behandlats af A. Erdmann, Über die Heimat und den Namen der Angeln, Ups. 1890—91 och om folknamen Götter och Goter i Ant. tidskr. f. Sverige XI, 4 s. 1 f. Much godkänner Kluges sammanställning med kelt.-lat. *brigantes*, men förkastar af samma skäl, som här skett, betydelsen 'bergsbor' och antager *burgundiones* ordagrant betyda 'die ragenden, hohen' och afse kroppstorleken. Erdmann, Über die Heimat etc. s. 95 framställer samma härledning af namnet, men anser detta tyda på andlig öfverlägsenhet. I de af Much anförda nordiska namnen *Borgund* kan ju det antagna adjektivet icke ingå, då dessas senare del är samma *-und*, hvilket ingår i många andra önamn *Selund*, *Lofund* o. s. v., och då har ett dylikt adj. intet annat stöd än jämförelsen med icke germanska språk, hvilket stöd är skäligen svagt. Första delen af *Borgund* är väl *borg* 'fästning'. Anknytningen af namnet burgunder till namnet på Bornholm synes mig gifva härledningen af folkslagsnamnet det underlag af något faktiskt och påtagligt, som Muchs etymologier af de urgermanska folknamen alltför ofta sakna och väl ej kunna annat än sakna. Än vidare stödes antagandet af sammanhang mellan Gotland och goter, Bornholm och burgunder genom den likhet i namn, som förefinnes å ena sidan mellan de urgerm.-lat. *rugii*, *ulmerugii*, *harudes* och å den andra de fornnorska *rygir* och *holmrygir* i *Rogaland*, och *hqrðar* i *Hqrðaland* och da. *Harthesysssel* på Jutland, hvilken likhet nog öfverraskat hvar och en och äfven af Much s. 184 och 205 anses tyda på etnografiskt sammanhang. Vigfússon antager ock ett dylikt sammanhang mellan isl. *Vendill*, *Vendsysssel* på Jutland, och vandalerna.

Den andra omständigheten kan vid första påseende tyckas tala emot allt sammanhang mellan gutar och goter, nämligen att hos

gutarne folksuveräniteten var oinskränkt, då de gáfvo sig under sveakonungen, hvaremot goterna från äldsta tider haft konungar. Såvida icke denna skiljaktighet beror därpå, att ett ursprungligt konungadöme gått under hos gutarne, kan det tänkas bero på att gutarne vid Weichsels mynning funno sig i främmande land och därför behöfde en ständig högste befälhafvare, hvaremot hemma en sådan valdes blott vid ofred. Hos de västgermaner, som i det hela taget föga ändrade boningsplats under folkvandringstiden, var förhållandet i urtiden det enligt Dahn, Urgeschichte der germ. u. roman. Völker s. 84, att en herskare blott fanns i krigstid. Förhållandet med goterna vore då detsamma som senare med angelsachsarne, hvilka efter sin eröfring af England ständigt styrdes af konungar. Much s. 179 påpekar ock, att enligt Jordanes goterna strax efter sin invandring angrepo ruger och vandaler och Dahn s. 142 säger, att de själfva redan i sina äldsta boningsplatser ansattes af slaverna.

Sammanhanget mellan gutar och goter söker prof. Bugge stödja genom att anföra ord och ordbetydelser egendomliga för gutniska och gotiska, erkänner dock själf, att de anförda sammanställningarne till stor del tillåta en annan förklaring, men uppmanar kännare af Gotlands språk att hafva sin uppmärksamhet riktad på detta spörsmål. Näppeligen kan dock något vinnas på denna väg, ty det skulle sannolikt lyckas lika väl att framdraga dylika öfverensstämmelser mellan hvilket fornartadt nordiskt folkmål som helst och hvilket germanskt fornspråk som helst. Och äfven om en hel del öfverensstämmelser framdroges, behöfde dessa icke visa annat än att folkmålet bevarat mera af det språk, som de urnordiska inskrifterna representera, hvilket prof. Bugge själf uppvisat stå närmare de öfriga forngermanska språken än fallet var med de yngre nordiska språken. Åtminstone vid Kristi födelse torde väl goterna befunnit sig vid Weichsel och man bör då ock taga vederbörlig hänsyn till hvilka språkliga förändringar de 1200 år ungefär, som ligga mellan denna tid och Gotlandslagen, kunnat medföra.

De historiska frågor, för hvilka nu redogjorts, äro väl det enda i det norska runverkets hittills utkomna häften, som är njutbart för vidare kretsar. Det öfriga kan väl blott påräkna läsare från språkmän, men torde till gengäld intressera dessa så mycket mera i betraktande af de urnordiska inskrifternas stora språkhistoriska betydelse.

Det är 17 inskrifter, som i dessa häften utgöra behandlingsföremål. Hvilka omständigheter, som måste medföra, att tolkningen af alla dessa svårligen kan lyckas, är ofvan antydt.

Främst står inskriften å stenen vid Tune, hvars ena sida (A) erbjuder jämförelsevis mindre svårigheter och förut varit tolkad af prof. Bugge: ek wiwar after . woduri || de witada hālaiban : worahto : r[unor]. »Jeg Viv gjorde disse Runer til Minde om min Krigskammerat Vodurid». Uppfattningen af sidan (B) har däremot erfarit en väsentlig förbättring; den läses: [afte]R woduride : staina : [. . .] þrijor dohtrir dālidun || arbi ja sijoster arbi ja no, hvilket tolkas: »Efter Vodurid [mærkede] tre Døtre Stenen, de nærmest beslægtede af Arvingerne delte Arven». Förbättringen består i att den runa här uppfattas som j, som förut ansågs vara g och riktigheten af denna förändrade uppfattning ligger i öppen dag, då därigenom just sådana former vinnas, som den senare språkutvecklingen förutsätter. Att tillika tvenne ristfel blifvit antagna dālidun för dailidun och sijoster för sibjoster har förefallit mången betänkligt, liksom ock, att ett ord med betydelsen 'mærkede' eller dylikt måste förutsättas bortslaget i stenens topp, De försök, som gjorts af F. Löffler, Uppsalastudier s. 1 f. och Arkiv f. nord. fil. XII, 98 f. och F. Kauffmann, Arkiv f. nord. fil. XI, 309 och XII, 101 att tolka sijoster utan att antaga felristning, afse visserligen en annan formell förklaring af detta ord, men ändra icke dess betydelse. Det synes dock mindre vågadt att antaga felristning och vinna anslutning till ett ord, som är uppvisadt i de flesta germanska språk. Tunestenen inskrift har verkligen intresse från en annan synpunkt än den rent språkliga, enär den ock utgör ett dokument i arfsrätt. Prof. Bugge framhåller, att »de nærmest beslægtede af Arvingerne» icke kan vara att förstå om döttrarne allena, men vågar icke bestämma, huruvida döttrarne innefattats däri. Löffler anser, att döttrarne icke innefattas däri, utan att inskriften just afsett att framhålla, att i detta fall en äldre rättssedvänja följdes, enligt hvilken döttrarne varit uteslutna från arf, men att den omständigheten, att ett omnämnande däraf ansågs nödigt, hänvisar på en öfvergångstid, under hvilken det nya arfskicket, som tillät döttrarne ärfva, börjat göra sig gällande. En sådan öfvergångstid vill den norske rättshistorikern E. Hertzberg dock icke antaga, enligt hvad Löffler meddelar p. a. st. utan anser,

att kvinnor omöjligen kunnat hafva arfsrätt här i norden så tidigt som på tunestensens tid, omkring 500 e. Kr.

Af öfriga inskrifter kunna följande betraktas som så godt som säkert tolkade: 5. Einang: dagar þar runo faihido. »Jeg Dag skrev disse Runer», oaktadt man måste antaga, att runo står för runor; 9. Stenstad: igigon halar »Igingas sten»; 10. Saude (nu förlorad sten, hvars inskrift är bristfälligt återgifven i den danske fornforskaren O. Worms arbeten på 1600-talet) wadaradas 'Vand-raads (Sten)'; 12. Tomstad an : warur, där warur antages betyda 'minnesmärke' och an är genitivändelsen af ett föregående personnamn; 13. Belland: keþan, gen. eller dat. af ett eljest okänt personnamn; 14. Reistad: iuþingar || ik wakrar : unnam || wraitha, 'Iuthing. Jeg Vagr udførte Indridningen' och 16. Bø: hnabdas hlaiwa. Hnab(i?)ds Gravhaug'.

Tydningen af de öfriga inskrifterna har åter helt eller delvis icke den prägel af sannolikhet, som öfvertygar.

Inskriften 6. By, som delvis är otydlig, läses: eiril ar hrorar hrorer orte þat arina u[p]t alai[b]u (nu läses enligt s. 198 alai[f]u) dr rmpæ och tolkas: »Kriegerhövdingen Hror Hrors Søn gjorde denne Stenplade efter Aaleiv Datter (sin). Disse Runer märkede Eh». Hur enkel och tilltalande den vunna tolkningen än kan synas, är dess riktighet långt ifrån obestriddig, då den förutsätter vissa grammatiska förhållanden, som tarfva starkare bevis än hittills gifvits, och läsningen ställvis är osäker. En formelt bättre förklaring af hrorer än Bugges har lämnats af Sievers i Ber. über d. Verh. d. königl. sächs. Ges. d. Wissensch. zu Leipzig. Phil.-hist. Classe 1894. II, 129 f., som s. 139 sammanställer hrorer med de många kortstafviga, ofta oomljudda ia-stammarne med nom. sg. -er, sådana som *Hymen*, *Glaser*, och hela denna klass åter åtminstone till typen med latinska bildningar sådana som *plebejus*, *Pompējus* grek. *ῥιος*, skr. -*ᾶγγα*, hvilka uttrycka tillhörighet och ofta bilda patronymika. Utvecklingen tänker sig Sievers så: **hrōzēiaz* — **hrōraiar* — **hrōrair* — **hrōrēr* och säger, att förkortningen af en dylik trestafvig grundform **hrōraiar* till **hrōrair*, **hrōrēr*, churu ändelsen är bevarad uti eiril ar och hrorar icke är märkligare än förlusten af den ändelsevokal som en gång funnits i wita-dahalaiban Tune, þrawingan Tanum, churu ändelsen bevarats i wiwar Tune och haitinar Tanum. Märkligare är dock denna förkortning, ty har systemtvånget kunnat verka bibehållandet af

sista stafvelsens vokal uti de äfvenledes trestafviga eirilar, haitinar, borde samma kraft hafva bibehållit den uti det med dem alldeles likställda *hrōraiar. Äfven Sievers förklaring af hrorer anser jag sålunda tvifvelaktig. Om ock Sievers förklaring af hrorer skulle vara oriktig, inverkar detta icke på förklaringen af *Hymr*, *Glaser*, ty dylika former skulle rimligtvis uppstå af de förutsatta grundformerna, när en gång det stamslutande *a* allmänt bortföll och intet systemtvång mer hindrade. Om icke hrōrer är ett patronymikum, kan det knappt vara annat än nom. pl. m. af adj. *hrōrar, hvilket åter medför, att eirilar äfven är egennamn och att orte icke kan vara predikatet utan att detta måste sökas efteråt. Denna uppfattning har jag framställt i Arkiv f. nord. fil. XI, 369 f. tillika med en förslagsmening om det rätta, på hvilken jag naturligtvis icke håller det ringaste, helst prof. Bugge förklarar den oförenlig med ristningen.

Inskriften 7. Elgesem har blott runorna alu, hvilken rungrupp förekommer fleststädes, ensam eller icke, i allmänhet på lösa föremål isynnerhet brakteater. Prof. Bugge förmodar, att alu är ett subst. med betydelsen 'Værn' af samma stam som gr. ἀλέξω 'afværger, försvarer' och got. *alhs* 'Tempel', afsedt att förläna religiös helgd åt det föremål, hvarpå det finnes ristadt, antingen så, att detta förblir skyddadt mot åverkan eller själfv får förmåga att skydda, blir en amulett. Detta synes ju i sig sannolikt, och då det oakadt denna inskrift nämnes bland dem af osäker tydning, är det, emedan det förutsatta ordet icke eljest finnes uppvisadt. Prof. Bugge härleder namnet på gården Elgesem fno. *Øylghisin* af en grundform **alugis-winja*, 'en Gaard, paa hvilken der findes en Samling af fredhellige Mindesmærker', antagande att dess första del varit ett med *alu(h)* beslæktadt ord **alugi* med kollektiv betydelse 'en Samling af fredhellige Mindesmærker'.

Samma alu antages förekomma uti inskriften 15. Aarstad, som utgöres af tre rungrupper *a*) hiwigar eller hiligar *b*) saralu *c*) egwinar eller pigwinar, tolkadt: 'Hivig (satte) her Værnet (d. e. det fredhellige Mindesmærke). (Dette er) [Thi]ngvins (Grav).'

Inskriften 8. Søtvet på en brakteat utgöres af nl till vänster om bildens hufvud och aelwao till höger. Prof. Bugge tillgriper enda möjligheten att af dessa rungrupper få ett ord och börjar med andra runan samt läser elwa onla, två namn, som sammanställas, det förra med fht. adj. *elo*, *elawēr* 'lohraun, hochgelb' och fattas

som tillnamn till det senare, hvilket fattas som förstadium till isl. *Óle*, som sannolikt härrör från grundformen **anula* och således innehåller u-omljud af nasaleradt *a*.

Inskrifterna 11. Aagedal, på en brakteat och n:r 17 Ødemotland på ett benstycke, hafva det gemensamt att båda innehålla åtskilliga ovanliga runformer; prof. Bugge antager att n:r 11 säkerligen, n:r 17 möjligen är en kopia; läsningen på n:r 11 är ock flerstädes mycket osäker. N:r 11 läses: *apilR rikipir ai* (d. v. s. *aih*) *eiri[li]di uha ifalh* (d. v. s. *infalh*) *fahd* (d. v. s. *fahide*) *tiade elifi an it* 'Den høibaarne Rikithir eier Høvdingesmycket. Uha indgrov, skrev (og) anordnede (Billedet af) Alvekvinden paa det (d. e. paa Smykket), 'och n:r 17: *uha urt eburinu aijid pinuu || ue tuupa bi uhn fpi tiard pinuu* 'Uha forarbeidede, Eburinu eier denne hellige Gjenstand (egentlig: eier det denne hellige Gjenstand). Tuntha skrev ved Siden af Uha Indskriften i denne Række. (? egentlig: denne Række-Indridsning?)

Mest förtviflad är väl inskriften 4. Fonnaas, på ett spänne, då den nästan uteslutande utgöres af förkortningar: *glsklR || wkshu || igrsagsrbse || a || ihspidultl* 'Angelskalk Vaks Huskarl fra Ingesarv eier den gode Naal'.

Inskrifterna 2. Fredrikstad, på en brakteat och 3. Frøihov på en människofigur af brons söker prof. Bugge icke att tyda.

Af det nya svenska runverket har som sagdt ännu ingenting utkommit men icke obetydliga förarbeten hafva undangjorts. Såsom sådana kunna redan de upplysningar om runinskrifternas förekomst betraktas, som vunnits genom resor i olika landsorter af olika fornforskare såsom R. Dybeck, O. Hermelin, C. F. Nordenskjöld och H. Hofberg och de redogörelser för landskapets runinskrifter, som Upplands, Västergötlands och Östergötlands fornminnesföreningars tidskrifter innehålla samt de afgjutningar af viktigare runinskrifter, som finnas i statens historiska museum, af hvilka de förnämsta äro afgjutningarna af rökstenen och ramsundsberget samt det kolossala piræuslejonet. Men äfven för runverket direkt hafva runinskrifter undersökts och etsningar till de blifvande afbildningarne af inskrifternas utförts. Redan 1882 påbörjades dessa undersökningar uti östra Södermanland af fil. lic. S. Boije af Gennäs, som redogjort för den sommarens undersökningar i denna tidskrift V (1882) s. 137 f. År 1884 började doc. S. Söderberg i Lund undersökningen af Ölands runinskrifter och har efter dennas afslutande börjat undersöka Got-

lands runinskrifter. Sommaren 1884 fick undertecknad E. Brate i uppdrag att undersöka Östergötlands runinskrifter, hvilken undersökning 1895 i det närmaste afslutades, hvarefter jag påbörjade undersökningen af runinskrifterna i norra Södermanland.

Det svenska runverkets plan, för hvilken riksantikvarien H. Hildebrand redogjort i Månadsbladet XIII (1884) s. 31 f., skiljer sig därigenom från de danska och norska runverken, att runinskrifterna ordnas uteslutande efter topografiska synpunkter, hvarje ords samtliga runinskrifter sammanföras utan någon klassificering efter ålder eller andra indelningsgrunder. Hvarje dylik klassificering skulle försvåra runverkets begagnande och vara utsatt för att blifva mer eller mindre föråldrad på grund af den vetenskapliga forskningens fortgång. En annan skiljaktighet är, att inskrifterna icke utgifvas i fortlöpande nummerföljd för hela riket utan landskapsvis, hvarigenom utgifningen lättas och den intresserade blir i tillfälle att särskildt förvärfva redogörelsen för det egna landskapets runinskrifter.

Om vi ock kunde önska, att vårt svenska runverk föreläge färdigt samtidigt med de andra nordiska ländernas, må vi dock besinna, att undersökningen och afbildningen af de talrika runinskrifterna i vårt vidsträckta land är en synnerligen omfattande uppgift, hvars lösning nödvändigtvis tager en lång tid i anspråk. Uppskofvet med utgifningen torde också blifva det svenska runverket till nytta dels genom den ökade insikt, som studiet af de danska och norska runverken kan medföra, dels, och kanske ännu mera, om under tiden de förteckningar öfver forntida personnamn hunne offentliggöras, som förberedas eller äro under utgifning, ty dessa namnböcker äro ovärderliga hjälpmedel vid tolkningen af runinskrifter.

Stockholm i dec. 1895.
